

МОНГОЛ УЛСЫН ЦАГДАА, ДОТООДЫН ЦЭРГИЙН БАЙГУУЛЛАГА ДАХЬ СЭТГЭЛ СУДЛАЛЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХӨГЖИЛ

Э. Бямбажаргал

*Цагдаагийн ерөнхий газрын Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газрын Эрүүл
мэнд, сэтгэл зүйн тасгийн дарга, хууль зүйн магистр, цагдаагийн дэд
хурандаа*

DOI: 10.66753/
azbyambaa39@gmail.com

Хураангуй: Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын сэтгэл зүйч нь алба хаагч, хугацаат цэргийн албан хаагчдад сэтгэл зүйн судалгаа, сэтгэц оношилгоо хийх, сэтгэл зүйн боловсрол олгох сургалт, мэдээлэл хийх, удирдлагыг сэтгэл зүйн мэдээ, мэдээллээр хангах, сэтгэл зүйн зөвлөгөө, сэтгэл засал зэрэг тусламж үзүүлэхээс гадна гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэн ажилладаг.

Түлхүүр үг: Цагдаа, Дотоодын цэргийн байгууллага, Сэтгэл зүй, Сэтгэл зүйн тусламж, үйлчилгээ

ОРШИЛ

Монгол Улсад сэтгэл судлалын шинжлэх ухаан 1956 оноос хөгжлийн шинэ шатанд орж, анхны сэтгэл судлалын мэргэжилтнийг Зөвлөлт Холбоот Улсын дээд сургууль, шинжлэх ухааны байгууллагад бэлтгэн эхэлсэн. Үүнээс хойш 1990 он хүртэл сэтгэл судлал нь социалист тогтолцооны үзэл баримтлалд тулгуурлан онолын чиглэлээр хөгжиж байв.

Монгол Улс 1990 оноос ардчилсан, зах зээлийн нийгэмд шилжсэнээр хүний эрх, хувь хүний хөгжил, сэтгэцийн эрүүл мэнд, зөвлөгөө өгөх үйлчилгээ зэрэг сэтгэл судлалын практик хэрэглээ эрчимтэй хөгжих болсон. Энэ үеэс боловсрол, эрүүл мэнд, хууль сахиулах байгууллага, бизнес, байгууллагын удирдлага зэрэг олон салбарт сэтгэл судлаачдын эрэлт хэрэгцээ нэмэгдсэн.

Монгол Улсын хэмжээнд анагаахын чиглэлээр сэтгэцийн эмчийг Анагаахын Шинжлэх Ухааны Үндэсний Их сургуульд бэлтгэж байгаа бол сэтгэл судлаачдыг Монгол Улсын Их Сургууль болон Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль зэрэг их, дээд сургуулиудад мэргэжлийн түвшинд бэлтгэн төгсгөж байна.

Монгол Улсад анхлан байгууллагын сэтгэл зүйн чиглэлээр цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад алба хаагчдын сэтгэл зүйн тогтвортой байдал, ажиллах чадвар, стрессийг даван туулах чадавхыг дэмжих зорилгоор 2001 онд Эрүүл хамгаалалтын газар, 2006 онд Дотоодын цэргийн 805 дугаар ангид 1, 2007 онд Цагдаагийн ерөнхий газар, орон нутаг, нийслэлийн дүүргүүдэд тус бүр 1 зүйчийн орон тоог бий болгосон.

Үүнээс хойш энэ чиглэлийн үйл ажиллагаа үе шаттайгаар өргөжин хөгжиж гэмт хэрэгтэй тэмцэх, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах ажилд дэмжлэг үзүүлэн алба хаагчдад сэтгэл зүйн үнэлгээ хийх, зөвлөгөө өгөх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ зохион байгуулах, сэтгэл зүйн сургалт явуулах зэрэг ажлыг тогтмол хэрэгжүүлэн одоогийн байдлаар Монгол Улсын цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад 63 мэргэжлийн сэтгэл зүйч ажиллаж, 12000 орчим алба хаагчдын сэтгэцийн эрүүл мэнд, сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангах, байгууллагын хүний нөөцийн бодлогыг хэрэгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна.

2.1. Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллага дахь сэтгэл зүйн тусламж үйлчилгээний чиглэлийг “Сэтгэл зүйчийн албан тушаалын тодорхойлолт”-д зааснаар дараах байдлаар тодорхойлсон: Үүнд:

1. Цагдаагийн байгууллагад сэтгэл зүйч, эсхүл сэтгэл зүйн баг /бүлэг/ ажиллуулж, цагдаагийн алба хаагч, ажиллагсдын сэтгэл зүйн байдлыг судлан оношилж, сэтгэл зүйн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх, тэдний дунд сэтгэл зүйн таатай орчинг бүрдүүлэх, бүтээлч, зөв хандлагыг төлөвшүүлэх, албан үүргээ хэвийн гүйцэтгэхэд нь сэтгэл зүйн тусламж, үйлчилгээг үзүүлж, удирдлагыг сэтгэл зүйн мэдээллээр хангах, сэтгэл зүйчийн үйл ажиллагааг үнэлж, дүгнэх, эрүүл мэндийг хамгаалах;¹

2. Цагдаа, дотоодын цэргийн анги, байгууллагад ажиллах хүсэлт гаргасан иргэн, цагдаагийн алба хаагч болон албан тушаал дэвшин томилогдох алба хаагчидтай сэтгэл зүйн ярилцлага хийж, дүгнэлт, тодорхойлолт, санал гаргаж удирдлагад танилцуулах;

3. Сахилгын зөрчил гаргасан алба хаагчидтай сэтгэл зүйн ярилцлага хийж, шалтгаан нөхцөлийг судалж, удирдлагад танилцуулан санал танилцуулах;

4. Алба хаагчдын хувийн сэтгэл зүйн тулгамдсан асуудлын хүрээнд сэтгэл зүйн зөвлөгөө, заслын тусламж үйлчилгээг ганцаарчлан болон бүлгээр үзүүлэх, сэтгэл зүйн нөхөн сэргээх эмчилгээнд хамруулах;²

5. Байгууллагын алба хаагчдын сэтгэл зүйн байдлын талаар судалгаа оношилгоо хийж, удирдлагыг мэдээллээр хангаж, мэргэжлийн дэмжлэг үзүүлэх, алба хаагч, ажилтанд сэтгэл зүйн боловсрол олгох сургалт зохион явуулах;

6. Хугацаат цэргийн алба хаагчдыг цэргийн албанд дасан зохицоход нь дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор "Сэтгэл зүйн бэлэн байдлын цахим судалгаа"-г

¹ Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2024 оны А/279 тушаалаар баталсан Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам “Алба хаагчид сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх, сувилах, эрүүл мэндийг нөхөн сэргээх журам

² Засгийн газрын 2017 оны 249 дүгээр тогтоол “Цагдаагийн алба хаагчид нөхөх олговор, мөнгөн тусламж олгох журмын гуравдугаар хавсралт

авч, судалгааны үр дүнгээр өндөр илрэлтэй судлагдсан хугацаат цэргийн алба хаагчдад ганцаарчилсан сэтгэл зүйн зөвлөгөөнд хамруулах³;

7. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр сөрөг тусгай ажиллагаа явуулах чиг үүргийн хүрээнд хэлэлцээр хийх шаардлага гарсан дуудлага, тусгай ажиллагаанд биечлэн оролцох, гэмт этгээдийн сэтгэл зүйд эергээр нөлөөлөх, арга тактикийн талаар алба хаагчдад мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх⁴, гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн дагуу сэтгэл зүйн хамгаалалтыг хэрэгжүүлэх, насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийн анхны мэдүүлгийн үед байлцуулах, гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хэрэглээтэй, хамааралтай хүмүүст сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлэх, урьдчилан сэргийлэх ажил, арга хэмжээг тус тус хэрэгжүүлж байна.⁵

Цагдаагийн байгууллагаас 2013 онд Оросын Холбооны Улсын Дотоод хэргийн яамны харъяа Москвагийн их сургуульд полиграфийн чиглэлээр 1 сэтгэл зүйч суралцан төгсөж Мөрдөн байцаах албанд гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлд полиграфийн шинжилгээг нэвтрүүлэн Мөрдөн байцаах албанд 2014 оноос ахлах сэтгэл зүйч-полиграфч албан тушаал бий болсон.

Улмаар 2025 онд Оросын Холбооны Улсын Дотоод хэргийн яамны харъяа Москвагийн их сургуульд полиграфын чиглэлээр Олон Улсын сургагч багшаар нэг сэтгэл зүйчийг бэлтгэн "Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын алба хаагчдыг полиграфийн чиглэлээр мэргэшүүлэх" сургалтад алба, нэгжийн 15 алба хаагчийг Дэлхийн полиграфчдын холбоо, Оросын Холбооны Улсын полиграфчдын холбооны жишиг хөтөлбөрийн дагуу явуулсанаар гэмт хэрэг илрүүлэх, хүний нөөцийн сонгон шалгаруулалт, байгууллагын дотоод аюулгүй байдлыг хангах, удирдах ажилтаны сонгон шалгаруулалт, авилга ашиг сонирхлын зөрчилтэй холбоотой эрсдэлийг бууруулахад Олон Улсад өргөн хэрэглэгддэг багжийн шинжилгээний аргыг үйл ажиллагаанд нэвтрүүлээд байна.⁶

Энэ нь Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд анх удаагаа полиграфийн мэргэжилтнүүдийг дотооддоо бэлтгэн сургаж, мэргэжлийн чадавхыг бий болгосон нь Олон Улсын жишиг, шинжлэх ухааны орчин үеийн ололтыг нэвтрүүлэх тогтвортой суурийг бий болгож, салбартаа анхдагч алхам хийсэн.

Цагдаагийн байгууллага анх 2009 оноос Хүний нөөцийн институттэй хамтран шинээр ажилд орох хүсэлт гаргасан иргэнд тавигдах сэтгэл зүйн шалгуур үзүүлэлт, ярилцлагын асуулгыг боловсруулж, 2017 оноос сэтгэл зүйн

³ Дотоодын цэргийн үйл ажиллагааны "Алба хаагчид сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх" журам

⁴ Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2023 оны 12 дугаар сарын 27-ны өдрийн А/401 дугаар тушаалын хавсралтаар "Албан тушаалын тодорхойлолт" баталсан.

⁵ Цагдаагийн ерөнхий газрын дарга, дотоодын цэргийн командлагчийн 2021 оны А/102 дугаар тушаалаар баталсан "Сэтгэл зүйчийн албан тушаалын тодорхойлолт"

⁶ Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газрын Эрүүл мэнд сэтгэл зүйн тасгийн 2026 оны эхний хагас жилийн ажлын тайлан

найдварт болон баталгаат чанарыг хангасан сорилуудыг программд туршилтын журмаар ашиглан 2019 оноос хэрэглээнд бүрэн нэвтрүүлж улмаар 2025 онд албан тушаал дэвших, удирдах албан тушаалд томилогдох хүсэлт гаргасан иргэн, алба хаагчдаас авах сэтгэл зүйн сорил, ярилцлагын стандартыг бий болгосон.⁷

Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагчийн хариуцлагын мэдрэмж, үйл байдал, зан чанарын нөлөөллийг сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, эмпирик байдлаар шинэ арга хэрэгслийг хайж олоход чиглэсэн өргөн хэмжээний судалгаа явуулж хэмжих, цуглуулсан мэдээлэлд үнэлгээ, шинжилгээ хийж “Цагдаагийн байгууллагын төрөл мэргэшлийн алба хаагч-бие хүний бүтэц, мэргэжилд тавигдах шаардлага” судалгааны ажлыг нийт 3674 алба хаагчийг хамруулан цагдаагийн нийтлэг болон чухал чанаруудыг тодорхойлж, сэтгэл зүйн дүрийг төрөл мэргэжлийн албадын чиглэлээр тоймлон гаргасан.⁸

Алба хаагчийн сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангах чиглэлээр мэргэжил арга зүйн зөвлөгөөг өгч, бодлого чиглэлийг хэрэгжүүлдэг Цагдаагийн ерөнхий газрын Дотоод хяналт-аюулгүй байдлын газрын Эрүүл мэнд, сэтгэл зүйн тасгаас цаг үеийн нөхцөл байдалтай уялдуулан алба хаагч, ажилтнаас авах сэтгэл зүйн сорил, аргачлалыг байгууллага, алба хаагчийн онцлогт тохируулан нутагшуулах ажиллагааг хийсний дараа судалгааны ажлыг хийж хэвшээд байна.

Монгол Улсын боловсролын их сургуулийн сэтгэл зүйн үйлчилгээний төвийн оюуны өмчөөр баталгаажсан “Мэргэжлийн стресс оношлох ба залруулах цогц арга зүй Идикс”-ийн арга зүйг ашиглах эрхийг худалдан авч, Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын сэтгэл зүйчдийн үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэн алба хаагч, ажилтны мэргэжлээс шалтгаалах стрессийн хүчин зүйлийг судлан түүнд чиглэсэн ажил, арга хэмжээг зохион байгуулан ажиллаж байна.

Олон Улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн найдварт байдал болон баталгаат чанар нь судлагдсан Америкийн сэтгэл судлаач К.Маслачийн боловсруулсан ажлаас халшрах хам шинжийн илрэлийг тодруулах сорилын “Хууль сахиулах салбарын алба хаагчдад зориулсан 22 асуулга бүхий хувилбар”, ОХУ-ын сэтгэл зүйч Ж.Роттерийн “Хувь хүний хариуцлагын түвшинг⁹ тодруулах” 44 асуулга бүхий насанд хүрэгчдийн хувилбар, ОХУ-ын сэтгэл зүйч

⁷ Цагдаагийн ерөнхий газар, Сэтгэц оношилгоо, сэтгэл зүйн төв “Цагдаагийн сэтгэл зүйчдэд зориулсан Сэтгэл зүйн үнэлгээний гарын авлага” 2025 он

⁸ Мэдээлэл, сургалт, танин мэдэхүйн эмхэтгэл “Цагдаа” сэтгүүл №04(151), 2024-IVУЛИРАЛ “Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын хэмжээнд “Мэргэжилтэн бие хүний сэтгэл зүйн шинж чанар /профессиограмм/-ыг судалсан тухай 20, 21 дахь тал

⁹ Хариуцлагын мэдрэмж буюу хувийн хариуцлагын түвшин нь тухайн бие хүн өөрийн хийж буй үйл ажиллагааны гарах үр дагаврыг урьдчилан тооцоолж, зорилтот үр дүнд хүрэхийн тулд өөрийгөө хянах, дайчлах, удирдан жолоодох чадвараар хэмжигддэг.

В.Ю.Рыбниковын мэдрэл-сэтгэцийн тогтвортой байдлыг тодруулах¹⁰ “Прогноз-2” 86 асуулга, Израилын сэтгэл судлаач Шалом Шварцын “Хувь хүний үнэт зүйлсийг тодруулах” сэтгэл зүйн сорил, “Акорд” авлигын эсрэг тогтвортой байдлыг судлах, “Донтолт, хамаарлыг оношлох” арга зүй зэрэг сорил, аргачлалд агуулгын хүчин төгөлдөр байдлын индэкс /CVI/, ойлгомжит байдлын индекс /FVI/ шинжилгээ хийж, практик үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэн хэрэглэгдэхүүн болгон ашиглаж байна.

Сэтгэл зүйчдийн ажлын бүтээмж, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, алба хаагчдад үзүүлсэн сэтгэл зүйн тусламж, үйлчилгээний талаарх мэдээллийг нэгдсэн байдлаар бүртгэх, мэдээллийг боловсруулах, хяналт-шинжилгээ хийх зорилгоор “Mhealth” программ хангамжийг хөгжүүлэн, үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэн ашиглаж байна.

2.2 Сэтгэл зүйн зөвлөгөө, оношилгоо, сургалтын тогтолцоо

Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2007 оны 04 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 163 дугаар тушаалаар сэтгэл зүйчийн ажлын байрны тодорхойлолт, сэтгэл зүйн кабинетын үлгэрчилсэн загварыг анхлан батлаж, улмаар 2009 оны 01 дүгээр сарын 30-ны өдрийн 60 дугаар тушаалаар сэтгэл зүйчийн ажлын байрны тодорхойлолтыг шинэчлэн баталсан нь цагдаагийн байгууллагад сэтгэл зүйн тусламж, үйлчилгээний тогтолцоог төлөвшүүлэх эрх зүйн, зохион байгуулалтын үндэс болсон.

Өнөөдрийн байдлаар цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын нийт 34 анги, байгууллагад алба хаагч, ажилтанд сэтгэл зүйн ганцаарчилсан болон бүлгийн зөвлөгөө, дэмжлэг үзүүлэх зориулалт бүхий стандартын өрөө, танхимыг үе шаттайгаар бий болгон ажиллаж байна. Тухайлбал: Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах алба 2025 онд анхны сэтгэл зүйн виртуал танхимыг бий болгон алба хаагчдад сэтгэл зүйн дэмжлэг, зөвлөгөө, мэдээллийг цахим хэлбэрээр хүргэх боломжийг бүрдүүлээд байна.

Мөн Цагдаагийн байгууллагын мэдээллийн нэгдсэн системийн Хүний нөөцийн цахим санд “Сэтгэл зүйн мэдээллийн хэсэг” цэсийг бий болгож, алба хаагчдын сэтгэл зүйн судалгаа, үнэлгээний үр дүнг цахим хэлбэрээр бүртгэн, мэдээллийг нэгтгэн боловсруулах боломжийг бүрдүүлсэн. Ингэснээр алба хаагчдад сэтгэл зүйн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх ажлыг шуурхай зохион байгуулах, сэтгэл зүйн байдлаа өөрөө үнэлж, хянах, тулгамдаж болзошгүй асуудлыг эрт илрүүлэн урьдчилан сэргийлэх боломж нэмэгдсэн.

¹⁰ Мэдрэл-сэтгэцийн тогтвортой байдал нь хүний гадаад ертөнцийн аливаа нөлөөлөлд тогтвортойгоор, өөрийн хяналтаа алдалгүйгээр төрөл бүрийн хүндрэл бэрхшээлийг даван туулах боломжийг олгож байдаг.

Цахим системд байршуулсан сэтгэл зүйн сорилыг 2021 оны оноос эхлэн хэрэгжүүлж эхэлсэн бөгөөд алба хаагч, ажилтныг сэтгэл санааны байдлын судалгаанд /сэтгэл түгшилт, сэтгэл гутрал, нойргүйдэл, стресс, ажлаас халшрах хам шинж/ хамруулж судалгааны үр дүнд үндэслэн алба хаагч нэг бүрт сэтгэл зүйн зөвлөмжийг хүргүүлснээр сэтгэл зүйн тусламж, үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, ажлын бүтээмжийг дээшлүүлэхэд эергээр нөлөөлсөн ажил болсон.

Сэтгэл зүйчдийн ажлын ачааллаас шалтгаалан бүлгийн сэтгэл заслын аргыг сургалтын үйл ажиллагаанд түлхүү ашиглаж, арга зүйг ашиглах эрхийн сургалтад хамруулан, хэрэглэгдэхүүнээр ханган сэтгэл зүйн зөвлөгөө заслын хүртээмжийг нэмэгдүүлж байна.

Ганцаарчилсан сэтгэл зүйн зөвлөгөөнд зүйрлэл нийлэмжийн картыг ашиглахаас гадна алба хаагчийн сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг дэмжих, стресс, нойрны хямралтай холбоотой зовиурыг бууруулах зорилгоор “Альфастим” аппаратыг холбогдох заавар, хэрэглээний хүрээнд ашиглаж байна.

2.3 Олон Улсын туршлага, хөгжлийн чиг хандлага

Хууль сахиулах байгууллагын алба хаагчид нь мэргэжлийн онцлогоос шалтгаалан хүчирхийлэл, осол, гамшиг, хүний амь нас хохирсон хэрэг, олон нийтийн эмх замбараагүй байдал зэрэг сэтгэл зүйн өндөр ачаалалтай нөхцөлд тогтмол ажилладаг. Иймээс олон улсын практикт цагдаагийн алба хаагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалах, стрессийг бууруулах, ажлын бүтээмжийг хадгалах зорилгоор шинжлэх ухаанд суурилсан сэтгэл зүйн дэмжлэгийн тогтолцоог хөгжүүлэн хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал:

АНУ-ын OFFICER SAFETY AND WELLNESS INITIATIVE (OSWI)

АНУ-ын Хууль сахиулах байгууллагын дарга нарын Олон Улсын холбоо (International Association of Chiefs of Police, IACP) болон АНУ-ын Хууль зүйн яамнаас хэрэгжүүлдэг Officer Safety and Wellness Initiative (OSWI) нь цагдаагийн алба хаагчдын бие бялдар, сэтгэл зүй, нийгмийн болон санхүүгийн сайн сайхан байдлыг цогцоор нь дэмжих үндэсний хэмжээний бодлогын хөтөлбөр юм.¹¹

Энэхүү хөтөлбөрийн хүрээнд:

- Мэргэжлийн стресс, ажлаас халшрах хам шинжээс урьдчилан сэргийлэх;
- Сэтгэл гутрал, түгшүүр, гэмтлийн дараах стрессийн эмгэгийг (PTSD) эрт илрүүлэх;

¹¹ American Psychological Association. (2024). *Promoting psychological health in high-risk occupations*. <https://www.apa.org>
International Association of Chiefs of Police. (2023). *Officer Safety and Wellness*. <https://www.theiacp.org>

- Нууцлалтай сэтгэл зүйн зөвлөгөө үзүүлэх;
- Үе тэнгийн дэмжлэг (Peer Support Program)-ийг хөгжүүлэх;
- Удирдах ажилтнуудыг сэтгэцийн эрүүл мэндийн манлайллаар сургах;
- Амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэх тогтолцоог хэрэгжүүлдэг.

IACP нь байгууллага бүр сэтгэцийн эрүүл мэндийг хүний нөөцийн бодлогын салшгүй хэсэг болгон төлөвлөхийг зөвлөдөг байна.

Канадын Road to Mental Readiness (R2MR)

Канадын Батлан хамгаалах яамны боловсруулсан Road to Mental Readiness (R2MR) хөтөлбөрийг Канадын Хатан хааны Морин Цагдаа (RCMP) болон бусад хууль сахиулах байгууллагууд өргөн ашигладаг.¹²

R2MR нь алба хаагчдад стрессийн физиологийн механизмыг ойлгуулах, сэтгэл хөдлөлөө удирдах чадварыг хөгжүүлэх, хүнд нөхцөлд шийдвэр гаргах ур чадварыг сайжруулах, хамт олны дэмжлэгийг бэхжүүлэх, сэтгэцийн эмгэгийг эрт илрүүлж мэргэжлийн тусламжид холбох зорилготой.

Хөтөлбөрийн онцлог нь **Mental Health Continuum Model** буюу сэтгэл зүйн байдлыг динамик өөрчлөгддөг тасралтгүй үргэлжлэх төлөв байдлаар ойлгох загвар юм. Тус загвар нь “эрүүл-хариу урвал үзүүлж буй-гэмтсэн/алдагдалтай-эмгэгтэй” гэсэн дөрвөн түвшнээр сэтгэл зүйн байдал, үйл ажиллагааны өөрчлөлтийг танихад тусалж, өөрийн болон бусдын өөрчлөлтийг эрт илрүүлэх, шаардлагатай үед тусламж эрэлхийлэхэд чиглэдэг.¹³

Их Британийн Oscar Kilo – National Police Wellbeing Service

Их Британид Oscar Kilo-National Police Wellbeing Service нь бүх цагдаагийн байгууллагын алба хаагчдын сэтгэцийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих үндэсний тогтолцоо юм.¹⁴

Энэхүү үйлчилгээ нь сэтгэл зүйн эрсдэлийн үнэлгээ хийх, байгууллагын стрессийн үнэлгээ, гэмтлийн дараах дэмжлэг, удирдах ажилтны сургалт, нойр, ээлжийн ажлын зөвлөмж, ажлаас халшрал (burnout)-аас урьдчилан сэргийлэх аргачлал, нотолгоонд суурилсан сэтгэл зүйн үйлчилгээний стандартыг тус тус хэрэгжүүлдэг.

Oscar Kilo-ийн гол чиглэлд байгууллагын эрүүл, дэмжлэгтэй ажлын орчин бүрдүүлэх, сэтгэл зүйн тусламж эрэлхийлэхтэй холбоотой гутаан доромжлолыг бууруулах, алба хаагчдын тэсвэрлэх чадвар болон өөртөө туслах ур чадварыг хөгжүүлэх, удирдлага болон байгууллагын түвшний сайн сайхан байдлын стратегийг бэхжүүлэх зэрэг багтдаг.

Австралийн цагдаагийн байгууллагын сэтгэл зүйн дэмжлэгийн тогтолцоо

¹² Public Safety Canada. (2023). *Road to Mental Readiness (R2MR)*. <https://www.publicsafety.gc.ca>

¹³ Institute for Public Safety Research and Treatment. (2023). *Road to Mental Readiness*. <https://www.cipsrt-icrtsp.ca>

¹⁴ National Police Chiefs' Council. (2024). *Oscar Kilo – National Police Wellbeing Service*. <https://www.oscarkilo.org.uk>

Австралийн Холбооны Цагдаа (Australian Federal Police) болон мужийн цагдаагийн байгууллагууд алба хаагчдын сайн сайхан байдлыг байгууллагын удирдлагын тогтолцооны нэг хэсэг болгон хөгжүүлжээ.¹⁵

Үндсэн үйлчилгээ нь ажилд орох болон дэвших үеийн сэтгэл зүйн үнэлгээ, тогтмол сэтгэл зүйн үзлэг, гэмтлийн дараах заавал хийх үнэлгээ, өндөр эрсдэлтэй ажиллагааны дараах сэтгэл зүйн тайлагнал (psychological debriefing), ажилтанд туслах хөтөлбөр (Employee Assistance Program), гэр бүлийн гишүүдэд үзүүлэх сэтгэл зүйн зөвлөгөө зэрэг үйлчилгээ багтдаг.

ІАСР-ийн цагдаагийн байгууллагын сэтгэл зүйн үйлчилгээний чиг хандлага

АНУ-ын International Association of Chiefs of Police (IACP)-ийн зөвлөмжид хууль сахиулах байгууллага бүр дараах үндсэн тогтолцоог бүрдүүлэхийг санал болгосон¹⁶. Үүнд:

- Байгууллагын сэтгэл зүйч ажиллуулах;
- Ажилд авах болон албан тушаал дэвшүүлэх үеийн сэтгэл зүйн үнэлгээ;
- Ноцтой үйл явдлын дараах сэтгэл зүйн дэмжлэг;
- Үе тэнгийн зөвлөгөөний тогтолцоо;
- Амиа хорлохоос урьдчилан сэргийлэх бодлого;
- Удирдах ажилтны сэтгэцийн эрүүл мэндийн манлайллыг хөгжүүлэх;
- Нотолгоонд суурилсан сэтгэл зүйн үнэлгээ, сургалтыг хэрэгжүүлэх.

ДЭМБ-ын World Mental Health Report (2022)-ын зөвлөмж

Дэлхийн Эрүүл Мэндийн Байгууллагаас 2022 онд нийтэлсэн World Mental Health Report-д ажлын байрны сэтгэцийн эрүүл мэндийг эрүүл мэндийн бодлогын тэргүүлэх чиглэл гэж тодорхойлсон.

Тус тайланд байгууллагууд¹⁷ ажилтны сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалах бодлоготой байх, ажлын байрны эрсдэлийг үнэлэх, сэтгэл зүйн дэмжлэгийг хүртээмжтэй хүргэх, удирдах ажилтныг сэтгэцийн эрүүл мэндийн чиглэлээр сургах, гутаан доромжлолыг бууруулах, хүний нөөцийг ажлын ачаалал (workload), үйлчилгээний хэрэгцээнд үндэслэн төлөвлөхийг зөвлөжээ.

Тухайлбал, International Association of Chiefs of Police (IACP)-ийн зөвлөх сэтгэл зүйчийн үйл ажиллагааны удирдамжид цагдаагийн байгууллагын сэтгэл зүйн үйлчилгээг байгууллагын стратегийн удирдлага, хүний нөөцийн бодлого, алба хаагчдын сайн сайхан байдал (officer wellness), сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалах тогтолцооны салшгүй хэсэг гэж тодорхойлсон. Мөн сэтгэл зүйчдийн хүний нөөцийг байгууллагын нийт алба хаагчдын тоо, эрсдэлийн түвшин, үйлчилгээний төрөл, газарзүйн байршил, үйл ажиллагааны онцлог

¹⁵ Australian Federal Police. (2024). *Health, Safety and Wellbeing*. <https://www.afp.gov.au>

¹⁶ International Association of Chiefs of Police. (2020). *Psychological Fitness for Duty Evaluation Guidelines*. <https://www.theiacp.org>

¹⁷ World Health Organization. (2022). *World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All*. Geneva: World Health Organization.

зэрэг хүчин зүйлд тулгуурлан төлөвлөхийг зөвлөсөн бөгөөд бүх байгууллагад мөрдөх нэг мөр тоон норматив тогтоогоогүй байна.¹⁸

АНУ, Канад, Австрали, Их Британийн цагдаагийн байгууллагуудад алба хаагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалах бодлого нь урьдчилан сэргийлэх, эрт илрүүлэх, тасралтгүй зөвлөгөө өгөх, сэтгэл зүйн эрсдэлийн үнэлгээ хийх, онцгой нөхцөл байдлын дараах сэргээн засах дэмжлэгийг тогтмол үзүүлэх зарчимд тулгуурладаг. Энэ нь сэтгэл зүйчдийн үйл ажиллагаа зөвхөн асуудал үүссэний дараах хариу арга хэмжээ бус, байгууллагын бэлэн байдал, хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг хангах стратегийн чиг үүрэг болохыг харуулж байна.¹⁹

Америкийн Нэгдсэн Улсын “Эрүүл мэнд” сэтгүүлээс дэлхийн хамгийн стресстэй ажил мэргэжлийн жагсаалтыг нарийн судалгаан дээр үндэслэн гаргажээ.²⁰ Энэхүү судалгаагаар үргэлж гэмт хэрэг, сөрөг мэдээлэл дунд ажлаа хийдэг цагдаа нарын ажил стресстэй байх нь дамжиггүй. Өндөр хөгжилтэй улс орнуудын цагдаагийн байгууллага нь дэргэдээ алба хаагчдад сэтгэл зүйн тусламж үзүүлэх төвийг ажиллуулдаг байна.²¹ Тайвшруулах амрах өрөө байдаг ба хүнд өдрийн дараа гэртээ харихаасаа өмнө өөрийгөө тайвшруулж, сэтгэл зүйн зөвлөгөө авч байхыг зөвлөдөг байна.

Олон улсын туршлагаас үзэхэд цагдаагийн байгууллагын сэтгэл зүйн үйлчилгээ нь зөвхөн зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагаагаар хязгаарлагдахгүй бөгөөд ажил горилогчийн сэтгэл зүйн үнэлгээ, алба хаагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэлт, мэргэжлийн стресс болон мэргэжлээс шалтгаалах сэтгэл зүйн эрсдэлийн удирдлага, онц ноцтой үйл явдлын дараах сэтгэл зүйн дэмжлэг (Critical Incident Stress Management), удирдлагын зөвлөх үйлчилгээ, байгууллагын уур амьсгал, хүний нөөцийн бодлогын судалгаа, сургалт зэрэг олон чиг үүргийг хамарсан цогц тогтолцоо байдлаар хөгжсөн байна.²²

Дүгнэлт, санал

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад сэтгэл зүйчийн албан тушаал бий болсноор алба хаагчдын сэтгэл зүйн боловсрол, мэдлэг, ойлголтыг нэмэгдүүлэх, өөрийн сэтгэл санаа, зан төлөв, сэтгэл хөдлөл болон сэтгэл зүйн онцлогоо танин мэдэх, стресс, тулгамдсан асуудлыг эрт илрүүлж, даван туулах арга барил эзэмших, шаардлагатай тохиолдолд мэргэжлийн тусламж, дэмжлэг авах боломжийг нэмэгдүүлсэн байна. Улмаар алба хаагчдын сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангах, мэргэжлийн стресс, ажлаас халшрах хам шинжээс

¹⁸ International Association of Chiefs of Police. (2020). *Officer Safety and Wellness Initiative*.

¹⁹ American Psychological Association. *Clinical Practice Guideline for the Treatment of PTSD*.

²⁰ <https://news.mn/r/689835/> <https://www.thehealthyjournal.com/faq/what-are-the-top-5-most-stressful-jobs>

²¹ <https://www.usatoday.com/story/money/2022/12/11/most-stressful-jobs-united-states/10859185002/>

²² International Association of Chiefs of Police. (2016). *Guidelines for Consulting Police Psychologists*.

урьдчилан сэргийлэх, ажлын бүтээмжийг дэмжихэд сэтгэл зүйн үйлчилгээний ач холбогдол нэмэгдэж байна.

Монгол Улсын цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын сэтгэл зүйн үйлчилгээ нь мөн энэ Олон Улсын чиг хандлагад нийцүүлэн мэргэжлийн чадавх, шинжлэх ухаанд суурилсан арга зүй, цахим технологийг үе шаттайгаар нэвтрүүлж байгаа нь хөгжлийн чиглэлтэй уялдаж байна.

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад 60 гаруй сэтгэл зүйч ажиллаж байгаагаас байгууллагын сэтгэл зүйн чиглэлээр нийт 49 сэтгэл зүйч ажиллаж, 12,000 орчим алба хаагчид сэтгэл зүйн тусламж, үйлчилгээ үзүүлж байна. Үүнээс тооцоход нэг сэтгэл зүйчид дунджаар 245 орчим алба хаагч ногдож байна. Энэхүү үзүүлэлт нь Олон Улсын байгууллагуудын тогтоосон нэг мөр нормативтай шууд харьцуулах үзүүлэлт бус боловч сэтгэл зүйчдийн одоогийн ажлын ачаалал, үйлчилгээний хүртээмжийг үнэлэхэд ашиглаж болох чухал суурь үзүүлэлт юм.

Нэг сэтгэл зүйчид ногдох алба хаагчдын тоо өндөр байгаа нөхцөлд алба хаагч бүрт тогтмол урьдчилан сэргийлэх үйлчилгээ хүргэх, сэтгэл зүйн үнэлгээний давтамжийг нэмэгдүүлэх, эрсдэлт бүлэгтэй төлөвлөгөөтэй ажиллах, эрсдэлт үйл явдлын дараах дэмжлэг үзүүлэх, удирдах ажилтанд зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг олон чиг үүргийг зэрэг хэрэгжүүлэхэд ажлын ачаалал нэмэгдэх, үйлчилгээний хүртээмж, чанарт сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй байна.

Тиймээс байгууллагын сэтгэл зүйн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг Олон Улсын хөгжлийн чиг хандлагатай нийцүүлэхийн тулд сэтгэл зүйчийн орон тоог үе шаттайгаар нэмэгдүүлэх, төрөл мэргэшлийн чиглэлээр төрөлжүүлэх, бүсчилсэн үйлчилгээний тогтолцоог хөгжүүлэх, нотолгоонд суурилсан сэтгэл зүйн үнэлгээ, урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүдийг тогтмол хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Дэлхий даяар сэтгэцийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлууд эрс нэмэгдэж байгаагаас шалтгаалан Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх мэргэжилтнүүдийг чадавхжуулан цаашлаад Төрийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагын хэмжээнд сэтгэл зүйн тусламж үйлчилгээний нэгдсэн төвийг, бий болгон алба хаагч, ажилтанд сэтгэл зүйн тусламж үйлчилгээг тасралтгүй, чанар, хүртээмжтэй хүргэх нөхцөл боломжийг судлан байгуулах хэрэгцээ шаардлага бий болжээ.

Сэтгэл зүйчдийг төрөл албадын чиглэлийн онцлогт тохируулан сурган дадлагажуулах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэхэд полиграф, профайлингийн чиглэлээр мэргэшүүлэх, үйл ажиллагаанд шинэ технологи, инновацыг нэвтрүүлэн алба хаагч, ажилтны сэтгэцийн эрүүл

мэндийг хамгаалахад цаашдын хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байна.